

Ներանցներուն սրակապանները երեքացին՝ կարծես հովէն, իժգուկ մը զգեսակը լեցուց, ժուր մը վաղուղ մարդոց, քաշկոտուած կաթախներու, գետին թափող արծաթեղեններու, եւ աշտարակներուն կատարէն փուզաղները կը հնչէին՝ ցրուած ստրուկները կանչելու համար:

ԿԻՆՍԹԱՆԿՆԻ ՅԷՆՈՊԷՆ

(Շարունակելի)

ՋՄՐԱՆ ԵՐԳ

Հայ աշխարհի սարի՛ր, ձորի՛ր,
Անդո՛ւն տառակք, ձոխ հովիտ,
Ի՛նչ ցուրտ ձրմեռ, դաժան օրեր
Տարան ձեր փայլն ու ժպիտ . . .

Հայի յոյսի՛ր, Հայի իղձի՛ր,
Այնքա՛ն փայլուն, լուսավոր, —
Ձեզ կաշկառդեց կեանքի ձրմեռ,
Պատեց կեանքի սեւ խաւար . . .

Եւ դու, ա՛յ զգ իմ, հէք, յուսախար,
Անօթեւա՛ն, ցանուցի՛ր .
Կեռ չընտաճ ցանկալի ափ,
Դու կէս ճամբին մընացիր . . .

Բայց դու մի՛ լար, հայ ժողովուրդ,
Աւեր երկրիդ լուռ վըկայ .
Լացն անզօր է, սուգն—անխորհուրդ,
Ախուժախուժ կեանք չըկայ :

Նայի՛ր . . . լացով կեանքի թրփից
Ո՛վ է քաղել զարնան վարդ .
Հեռժժ քեզից սուգ ու թախիծ,
Հեռժժ քեզից ցաւ ու դարդ . . .

Որպէս պողպատ կըրակն ինկած,
Դու ամրացի՛ր, կարծրացի՛ր .
Նո՛ր ոյժերով, նո՛ր լից վառուած՝
Ապրի՛ր, յուսա՛ ու գործի՛ր .

Գործը կեանք է . . . անգուլ գործում
Քեզ չի յաղթել բերտ ձրմեռ .
Գործի՛ր, ազգ իմ, երկրիդ ծոցում,
Եւ փայտալի՛ր զարնան սէր . . .

ԱՆԻԿՍԻՄԵՆ ԴՆԱՏՈՒՐԵԱՆ

Մ Ա Հ Ը

Պարոն Պրոյս տանիմարքացի երիտասարդ մըն էր, նուրբ ու երազատ խառնուածքով, կեանքը անցուցած Խառնիք խոտիքի՝ հանգստեան երկրանկութեան մը մէջ, մէկէն հողւոյն բոլոր ուժերովը ազլիկ մը սիրեց . զօքաղաքարք անկիւ մեռաւ քիչ տանէն, եւ Պրոյսը, ընկճուած այս անակրնակալ եւ ուժով ցաւին տակ որ մէկէն կը թռմեցնէր իր թարմ սիրտը, ինքզինքը տուաւ գիտութեան եւ մանաւանդ փիլիսոփայութեան, յուսալով մոռնալ իր մեծ դժբաղդութիւնը . իր հասկացողութեան ճկուն նութիւնը անմիջապէս զինքը մեցնէ նւթապաշտութեան . բայց իր նկարագրին անուշութիւնը եւ երազուն միտքը զինքը արգելեցին անպատկառ նութապաշտ մը ըլլալէն առաջնալի մը անձնութեան ձգտումները զգաց իր համոզումները ուրիշներուն հաղորդելու . խառնուած մօրտքը հակած կուրծքին վրայ, կապոյտ քաղցր աշուշներով որոնցմէ անասանման բարութիւն մը կ'արտայայտուէր, կը խօսէր ամենուն հետ . ամենէն խոնարհներուն մինչեւ ամենէն գոռոզները չէին կրնար զինքը չարիքի . անուշ ձայնը որով ամենուն երջանկութիւն կը խոտաւորէր, որով կը հաւատար լոյսի ճառագայթում մը ձգել մոլեռանդութեան կամ նախապաշտութեան միջոցաւ հողիցում մէջ, անսակ հրապուրել չեղաւ մը ունէր որ երաժշտութեան մը պէս մարիկ կ'ընէին եւ սրտերը կը տրոփէին անբացատրելի յուզումով մը :

Ինքը ինչպէս ամէն անոնք որ իրենք իրենց մէջ վսեմ կոչում մը զգացած են, խորունկ համոզում մը ունէր ըսածներուն եւ կը հաւատար որ ինքն է ճշմարտութեան սերմը ցանուէին մարդոց մէջ, ամէն ցաւ պիտի վերջանար, ամենքը երջանիկ պիտի ըլլային : Սակայն մարդկութեան համար ունեցած անհուն սէրը հազիւ թէ կ'ամոքէր իր խորտակուած սիրտը . իրիկունները երբ կ'առանձնանար սենեակը, կը զգար որ սերտը միշտ կ'սրբանէր եւ հետզհետէ կը քայտուէր իր մէջ զարհուրելի պարագայ մը :

Անրուս անցուցած գիշերները, իր կորուսն ցուցած սիրելիին յիշատակովը միտքը թափառուն, ի զուր կը ջանար զայն սանձել ուսումնասիրութիւններու մէջ, եւ ականայ կը խորհէր բնութեան այն անգութ օրէնքին որուն ըսած կ'ըսեն եւ որ այնքան չարաչար կերպով հայածած էր զինքը :

—Անկիւ թերեւս ծաղիկ մը եղած է, թեւեւ հովմ է որ կ'անցնի քովէս : Անկիւ եւրագներս է որ պարագայ ու տխուր գիշերներս կը լեցնէ, ինքի ձեռք կուտայ, քայլերուս առաջը բացուած վիշերն անցնելու, բայց ի՛նչ ընեն, անկիւ ան չէ ինչ որ էր, ինչպէս որ սիրեցի, ան մեռած, մեռած, մեռած է . . .

Ու գրեթե կը նետէր խնդի պէս, ճակատը կրակի մէջ, անդամները զոգալով, դէմքը ձիւնի պէս ճերմակ:

Այլերը մոլորուն, կարծես մթնոլորտին մէջ կը փնտռէր պաշտելէ ետեւին մասնակները, զանոնք միացնելու, անդիցմով ամբողջ մը յիշելու, զԱնիկա միտաբանութիւն համար:

Յետոյ յոգնած կ'իջնար տեղ մը չնայապա՛ռ՝ ինչպէս եթէ հոգին հորիզոններ վազած անցած ըլլար, եւ պահ մը կը մնար ատանց մտածումի, առանց խոռոչի, բայց իր տանջող խոհերը կը խուժէին միտքը, ուղեղը կը սանտրէին իրենց անհամար ճիւղաւորումներով, եւ յուսադատարար կը խորհէր:

—Եթէ նիւթերը իրենց մէջ խնամութիւններ ունին, եթէ անոնք անմահ են, ինչու Անոր ցրուած մասնիկները զէպ ի ինծի չեն գար, զէպ ի իմ սիրտս չեն մտել ինչո՞ւ իմ զէմս:

Եւ ձեռքովը ջղուտ ու արագ շարժում մը կ'ընէ՝ կարծես զանոնք բռնելու, իրար ձուլելու համար:

Հետզհետէ սկսաւ տկարանալ, զէմքը կը հալէր օրէ օր, աչքերը անտուրք փայլով մը կը թափառէին եւ մէկու մը երեսոյթը ունը որ շուրջը եղածները չի տեսնէր, չի տեսէր վերջապէս հիւանդացաւ: Ժողովը զայն Արեւելք գրկեցին յուսալով որ ճամբորդութիւնը եւ տաք արեւը զայն պիտի բուժէին: Պայտ, սիրտը աւելի արեւուն, եղիպտոս գնաց:

Աւագոտ հովիտներուն մէջ, արեւին հզօր տաքութեանը մէջ լողանալով, կ'երթար բուրգերը դիտել: Սփինքներուն խիտ դեմագծերը, անթափանցելի աչքերը իրեն աւազներ կուտային եւ միտքը խռոված՝ անոնցմէ երկնցած սեւ շուրջը դիտելով գետնին վրայ, միշտ կը տառապէր:

Բուրգերը կը բարձրանային զէպ ի վառ կապոյտ երկնքը, ու Մահուան այդ մեծ եւ պարզ տաճարները իրեն այնպիսի զգայութիւն մը կուտային որ կարծես կենսաբան կը զարդէր իր մէջ, արիւնը կը ստոէր եւ կը զգար նոյն սպաննող ջեմը ճակատին մէջ, մինչ զէմքը ձիւնի պէս կը ձերարեւար իբր թէ մահուան մատը զպած ըլլար անոր:

—Ես ալ պիտի մեռնիմ, ես ալ պիտի հատնիմ, այն բանը որ իմ մէջ «Ես»ը կը չինէ, «Ամբողջ» կը կազմէ, զիս պիտի թողու, եւ իմ գոյութեանս կտորները պիտի ցրուին ինչպէս եթէ ձեռք մը իր մէջ բռնած փետուրները մէկէնմէկ հովին ձգէր:

Սակայն ներսէն մխիթարող ձայն մը կ'ըսէր իրեն:

—Նիւթը չի կորսուիր, նիւթը անմահ է: Ու Սփինքները՝ գաղտնապա՛ս եւ վառ աչքերով, իբր թէ իրենց մէջ պահուած ըլլար բնութեան ամբողջ խորհուրդը, իրեն կը նայէին, ճակատին բարձր, տնիսով իրենց

առիւծի թաթերուն վրայ: Գիշերը կ'իջնար եւ բուրգերը կը միւրճուէին մութին մէջ, աւելի երկնալով, գրեթէ երկնքին դուպչելով:

Ինչո՞ւ աւելի հիւանդ կը վերագառնար, փողոցներէն անցնելով անտարբեր, եւ փրկարար զեղի մը պէս որ ցաւերը կ'ամոքէր, միշտ կը իրկնէր անքէն:

—Նիւթը չի կորսուիր, նիւթը անմահ է: Ան չէ մեռած, գոհն չպիտի մեռնիս:

Բայց տանջուած ուղեղին մէջ հետզհետէ տարակույս մը կը մտնար որ կը խանգարէր հացին՝ նեղրաշնակուած մտածումները: Իր նիւթապալտ փիլիսոփայութիւնը զոր այնքան ամուր կը կարծէր, կը սկսէր խախտել Մահուան մտածումին առջեւ: Այդ անէացումը չէր կրնար բմբուկ, զանիկա այնքան անխնայ, այնքան անողորմ կը գտնար որ ամբողջ հոգին կը խռովէր եւ անհետէ հասնալուն պէս ջրային ծայրայեղ գրգռումներու անձնատուր, կը դադարուէր անբացատրելի տանջանքներու մէջ: Երբ կը հանդարտէր, ինքզինքը օտաւրացած կը զգար իր շուրջի իրերուն հետ: Բան զամ մը, պատահամբ, ծաղիկներ կային սեւ նիւթը: Իրեն այնպէս եկաւ որ հոգւովը այդ թերթիկներուն մէջէն կը թափանցէր մարդկային քեղեքներու, կարծեց որ անոնց բարձր անուշանոտութիւնը սրտի տրոփներ են որ զէպ ի ինքը կուգային հանդարտ ալիքներու պէս: Կարծեց որ նախաժամներ հիւսած էին անոնց թափանցելի եւ նուրբ շինուածքը, թէ կորսուած երաջանք ծնունդ տուած էին անոնց: Անկէց ետքը ամէն առարկայ, ամէն բան տանջանքի առիթ մը եղաւ իրեն համար: Գիշերը մութին մէջ իր զէմը դրուած սափոր մը կը տեսնէր եւ իրեն այնպէս կուգար որ պարագայ գանձ մըն է:

—Ուղեղը ո՞ր է, մտածումները ո՞ր են: Իրեկուն մը խնդի պէս ցատքեց անողորմէն, իրեն այնպէս եկաւ որ իր ուղեղին ալ կը քաշէին գանձին մէջէն, թէ ինքը կը ստորալուծուէր, կ'անօտարանար հետզհետէ: Հետեւեալ օրը մեկնեցաւ եգիպտոսէն եւ Պոլիս գնաց:

—
Մէկէն անուշ մեղամոգնոտութիւն մը ամուրեց իր ցաւերը: Բարձր հանգիստեան քաղաքին նեղրաշնակ հորիզոնին մէջ, Գլխուն մէջ ցաւ մը կը զգար, թեթեւ, որ զինքնուրիշն մը պէս իրեն մոռցնել կուտար իր խնդեցնող մտածումները, եւ կը պտտէր երկայն ատեն դաշտերուն մէջ քաղաքէն դուրս Միայն մինարեւնէրը դեռ գնիւքը կը վրդովէին եւ վախճալով աչքերը կը դարձնէր անոնց սուր սխուժեթիւնները որոնք տեսանելի ալօթքներու պէս զէպ ի երկնք կ'ուղղուէին:

Աչքերով կը հետեւէր փողոցը յամբողջ քաղաք, շղարշներու մէջ փաթեթուած կրնետրոն որոնք կ'նշարեն երաջանքու պէս խորհրդանշո՞ւկ անցնէին միտքը վայրկեան մը զբաղեցնելով

եւ յետոյ մարելով հեռաւորութեան մէջ :

Օրմոր իր ապաքինուած սիրտը վերականգնեալ էր : Անոր յիշատակը զինքը նորէն տանջեց, միտքը գրաւեց՝ եւ մինչեւ իսկ մղուեցաւ մահուան խորհելու : Գաւորքէօյ կը բնակէր . դուրս ելաւ ու սկսաւ թափաթել Հայոց փաշայի գաւառին մէջ : չափազանց ներհարցած էր . խարտեակ ստրկ մօրուքը աւելի թոյլ կ'իյնար կուրծքն ի վայր :

Գիտինք խոտերուն վրայ ինկաւ . չկրնալով քալիլ . զինքը գերեզմաննոցին սեւ ծառերը կը շարժէին մութ կոնակներու պէս եւ անոնց սօսալ իւնը մինչեւ իրեն կուգար :

Ի՛նչպէս հոգը ազատութեամբ կուլ տուած է ա' յնչափ սերունդներ . ո'րչափ գանկեր կան նա իրենց մտածումներէն զրկուած . սրտի մնացորդներ անանց սրտիի :

Դէմքը հեղեղեալ տակի կը ճերմկնար . աչքերուն մէջ բիրտուն կսպողտը կը հալէր կարծես տեղիցին մէջ եւ միայն երկու բիծեր կ'իւրեւային ակնակապիւններուն մէջ :

Եւ իրեն ախպէս կկաւ որ սօսալներ կը մօտիկնար . սեւ հեղիք մը զինքը կ'ողողէր տանջուած հոգիներու . որոնք իրենց խաբուած երազները կուլային :

— Ամէն բան սուտ է . սո'ւտ է . . .

Ու բացարձակ անէպցումին գաղափարովը մօրտրուած . ինչպէս եթէ անուան պարագի մը մէջ ըլլար . գլուխը դարձաւ . կարծես երկինքը իր վրայ կ'իյնար . գերեզմաննոցին սեւ ծառերը զէպ իր կողմը կը ծռէին եւ ճերմակ քարերը կը փախչէին միեւնոյն արհաւիրքէն բռնուած :

Թեթեւ շշուէ մը զանի ինչզինքին բերաւ . երկայնահասակ նիւրաւ ու թուալ մարդ մը կայնած էր քովը . ուսերէն վար ցնցոտիներ կ'իջնային հագել մարմինը ծածկելով . ոտքերը բուպիկ էին . երկու ձեռքերը միացուցած գաւազանին վրայ . խալթախով գլուխը անոր կողմը հակած . կը նայէր . նախ զայն մտաբանակ կարծեց . բայց զէմքին անուշ արտաքայտութիւնը . ժպտուն աչքերուն զերթէ երկնային երբանկութիւնը ուշադրութեանը դրաւեցին . երկուս ճերմակ մօրուք մը կ'իջնար արեւէն թուխցած եւ զերթէ մերկ կուրծքին վրայ . եւ շրթունքները մեքենաբար կ'արտասանէին .

«Լեւները պիտի խախտին եւ ամպերու պէս պիտի քայլեն . . . դաշակները պիտի գետնը ձգեն իրենց սնուցած տղաքները . . . եւ բոլոր յղի կիները պիտի վիժեն . . . »

Յետոյ քովը նստեցաւ մտերմօրէն եւ անոր դառնալով ըսաւ .

— Օտարակա՛ն . թու զէմքիդ տօգունու թիւնը եւ աչքերուդ փայլը ինծի կ'ըսեն որ դժբաղդ ես :

— Դուն ո՞վ ես . հարցուց Պրայտ :

— Եւս Աստուծոյ ընտրեալն եմ . անոր փառքին համար երկրային ամէն բան թողած եմ եւ օրերս կ'անցընեմ անոր աղօթելով . իմ

զանաւ սրտիս մէջն է եւ ոչ ոք կրնայ գրաւել . ես չեմ իջնում :

Ճարտինակ ճառադալթեմ մը զէմքին կրնա ճիւղները պարզեց . մօրուքը դանդաղօրէն ինկաւ կուրծքին վրայ եւ զէպ կ'Պրայտը դառնալով .

— Օտարակա՛ն . ես չեմ գիտեր թէ դուն ո՞վ ես . բայց եթէ ո եւ յե ցաւ թու սիրտդ կը տանջի . ինծի հետ եկուր .

Պրայտ անձեկութեամբ հարցուց անոր . — Ո՛ւր պիտի տանիս ինծի :

Տերվիշը վայրկեան մը չպատասխանեց . յետոյ անոր դարձաւ .

— Մուսամէտնիչ հարցուցին . — «Երբեմն սիրտը կը մանդոտի մետաղի պէս . ի՛նչ ընելու է զայն փայլեցնելու համար » — Մուսամէտը պատասխանեց . — «Խուսան կարդացէ՛ք եւ գերեզմանները այցելիցէ՛ք » .

— Գերեզմաննի՛րը . . .

Տերվիշը թեւէն բռնեց միջմօրէն զայն զէպ ի գերեզմաննոց տանելով . Պրայտ կ'հետեւէր անշշուէ . Գերեզմաննոցին մէջ սեւ ծառերը սղաւոր հողիներու պէս կը տատանէին մեղմօրէն . փաթտցաւոր քարեր կարծես իրարու հասնելու մտնջեմակաւ ջանքով իրարու վրայ կը հակէին . անանուխի բարկ բուրմունք մը գետնէն վեր կը խնկուէր անձայն աղօթքի մը պէս . եւ սոխակները . մնինք ընակիչները սեւ նոճիներուն . կ'երգէին իրենց ամենէն անուշ . ամենէն նուրբ մեղեդին . Պրայտ զետիք ինկաւ ուժասպառ . ուսերէն վար կարծես հոգերը կ'իջնային գաղջ ջուրի հոսանքներու պէս . սիրտը լեցուեցաւ . եւ սկսաւ լալ . նախ կատաղօրէն . յետոյ թեթեւ հեծկտանքներով . հովը գանդաղաբար կ'անցնէր . կարծես բռնաւորուած աղօթքներով եւ անուշափառութեան խնկումով . եւ ծառերը իր վրայ կը հակէին իրենց զով շուքովը զայն գգուելու :

Տերվիշը . անոր քովը ոտքի վրայ . ձեռքերը գաւազանին միացուցած . եւ կէս մէջքին ծածկ կը մրմնջէր .

— Լեւները պիտի խախտին եւ ամպերու պէս պիտի քայլեն . . . դաշակները գետնը պիտի ձգեն իրենց սնուցած տղաքը . . . բոլոր յղի կիները պիտի վիժեն . . . եւ մարդիկ գինով պիտի թուեն . . .

ՋԱԳԷԼ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻԱՆ

